

Kans op forse overlast eikenprocessierupsen in 2019

wat doen we eraan?

In 2018 is de overlast van de eikenprocessierups ongekend hoog geweest. Als de trend zich doorzet dan zal 2019 ook mogelijk te maken krijgen met flinke overlast van de eikenprocessierupsen.

Tekst en foto's:

Silvia Hellingman, Kenniscentrum eikenprocessierups

Aantallen verdrievoudigd

Met behulp van feromoonvallen worden jaarlijks op diverse plaatsen in Nederland eikenprocessievlinders gevangen en geteld. In 2018 zijn er 134.943 vlinders gevangen, met een gemiddelde van 73 vlinders per val. Dat is ruim drie keer meer dan in 2017. Positief is dat de mannetjes die gevangen zijn niet meer voor paring kunnen zorgen. Mannetjes van de eikenprocessievlinder gaan alleen in de vallen als ze nog behoefte hebben om te paren. Dat is dus een positief neveneffect. Een vrouwtje zet ongeveer 250-300 eitjes af. Dat scheelt dus alweer zo'n veertig miljoen eitjes.

Rupsen in de eitjes volledig ontwikkeld in september 2018

Op diverse plaatsen in Nederland zijn eipakketjes verzameld in september. Deze zijn onder de microscoop geopend en de conditie van de rupsen is beoordeeld. Eind september waren alle rupsen in de eitjes al levensvatbaar. Ze bewogen goed in de eitjes en waren ook al in staat om te kruipen. Dat betekent dat de gewenste 'antivries'-laag al gevormd is waardoor het risico van doodvriezen in geval van strenge vorst niet aan de orde is. Ze staan derhalve in de startblokken voor 2019.

In 2018 was er sprake van veel nesten laag op de stam. Deze kunnen gevaarlijke situaties en veel overlast veroorzaken.

Uiteraard kan in de natuur altijd iets gebeuren waardoor een prognose niet uitkomt. Bijvoorbeeld dat de eitjes massaal gaan schimmelen of door predatoren worden opgegeten. Ik kan me alleen baseren op de feiten tijdens het onderzoek van de eitjes en het ongekend hoge aantal gevangen vlinders in 2018. Eikenprocessierupsen hebben in de afgelopen decennia laten zien dat ze zich goed aanpassen aan de omstandigheden. De jonge rupsen kunnen weken zonder voedsel overleven totdat de knoppen van de eiken gaan schuiven. Daarna gaat het snel.

Wat kunnen we eraan doen om de plaag in te dammen in 2019?

Alles valt en staat met de ontwikkeling van de temperaturen in het voorjaar. Houd er rekening mee dat vanaf 30 maart al de eerste rupsen zich gaan manifesteren. Meestal is rond medio april meer dan de helft van de eitjes al uitgekomen. De juiste bestrijdingsmethoden en -momenten hangen samen met de ontwikkeling van de rupsen. Hieronder worden de diverse mogelijkheden besproken:

Insectparasitaire nematoden

De nematoden worden gespoten zodra de uv uit de lucht is, dus zodra het begint te schemeren. De nematoden zoeken de jonge rupsen op en kruipen in de rupsen. Deze stoppen met eten en sterven. Deze methode heeft, mits op het juiste moment toegepast, geen consequenties voor andere rupsen en is niet gevaarlijk voor mens en dier. Nematoden leven slechts een paar uur na de toepassing. Ze kunnen zeker tot mei worden toegepast. Nematoden zijn niet selectief en kunnen ook andere

rupsen doden zoals van de kleine wintervlinder, voorjaarsuil en cetera. Om dit neveneffect te beperken is het belangrijk om het moment van toepassing in acht te nemen. Nematoden worden vroeg in het voorjaar toegepast om te voorkomen dat andere soorten ook geraakt worden.

Een speciale mix van gaasvliegjarven

Gaasvliegjarven zijn goed in staat om jonge rupsen op te zoeken en op te eten. Biocontrole in Hazerswoude heeft hiervoor een speciale mix ontwikkeld. Gaasvliegjarven zullen niet alle rupsen opeten, maar zeker een groot deel opruimen. Toepassing is zeer afhankelijk van de weersomstandigheden. Een nauwkeurige timing voor het uitzetten is zeer belangrijk en dient alleen in april te gebeuren bij jonge rupsen.

Vogels

Mezen, boomkruipers, mussen en winterkoninkjes zijn goede predatoren van jonge eikenprocessierupsen. Indien de omstandigheden goed zijn voor de vogels zullen ze zeker een groot deel van de rupsen opeten. Vogels, en dan vooral mezen, eten de rupsen in alle fases van de ontwikkeling. Zelfs de poppen gaan erin. Rupsen die geparasiteerd zijn door sluipwespen of sluipvliegen worden door de vogels niet meer gegeten. Kennelijk zijn die niet meer zo lekker. Voordeel is dat uit de geparasiteerde rupsen nieuwe natuurlijke vijanden zullen ontstaan. Het plaatsen van nestkasten moet ook nauwkeurig gebeuren: niet bij drukke wegen, maar op plekken waar de jonge vogels zich kunnen verschuilen als ze uitvliegen en waar water voorhanden is. Inzetten van vogels als aanvulling op de bestrijding is zeer geschikt in woonwijken, bij scholen en sportcomplexen, maar ook op rustige plekken in buitengebieden. Dat kan goed samengaan met bevordering van de biodiversiteit.

Bestrijden met bacteriepreparaat

De rupsen kunnen vanaf het derde larvestadium worden bestreden met *Bacillus thuringiensis*, een bacterie die van nature in de grond voorkomt. Voorwaarde is dat de eiken tenminste 50% bladontplooiing hebben en dat de temperatuur minstens

16°C is. *Bacillus thuringiensis* is niet selectief. Het doodt alle rupsen in de eikenbomen en ook rupsen in de onderliggende beplanting. De bacteriën blijven, indien er niet teveel uv in de lucht is, minstens een week werkzaam. In de periode dat dit preparaat wordt toegepast zijn de vogels druk bezig met voeren van hun jongen. Houd er dus rekening mee dat er dan voedseltekort kan ontstaan.

Sluipwespen en sluipvliegen

In mei zullen de eerste sluipwespen en sluipvliegen zich manifesteren. Een specialist voor de eikenprocessierups is bijvoorbeeld de sluipvlieg *Carcelia iliaca*. De vliegen hebben echter bloemen nodig als volwassen insecten. Dat geldt overigens ook voor sluipwespen. Stimulering van biodiversiteit ten behoeve van de sluipvliegen en sluipwespen is alleen geschikt op plekken waar niet veel mensen komen. Het is een proces van jaren en de omgeving moet hiervoor eerst geschikt worden gemaakt. Daar komt bij dat er eerst veel rupsen moeten zijn voordat deze natuurlijke vijanden zich ontwikkelen. In woonwijken of plekken waar veel mensen komen is deze methode derhalve niet aan te raden.

Roofkevers en roofwantsen

Mei en juni zijn maanden waarin ook veel roofkevers en roofwantsen die zich voeden met eikenprocessierupsen voorkomen. Het enige dat gedaan hoeft te worden is overwinteringsplaatsen te organiseren voor deze predatoren. Ze zijn niet selectief. Allerlei andere rupsensoorten worden ook gegeten. Roofkevers en roofwantsen zijn een aanvulling op de bestrijding, maar zullen ook niet alles opruimen.

Vleermuizen

Wat veel mensen niet weten is dat er ook vleermuizen zijn die rupsen eten. Het plaatsen van vleermuiskasten is dan ook een welkome aanvulling op de beheersing. Echter: vleermuizen zijn niet selectief. Enkele soorten eten ook andere nachtvlinders.

Verwijderen van nesten van de eikenprocessierups

Na de preventieve ronde zal een moment aanbreken dat er rupsen verwijderd moeten worden op plekken waar mensen het risico lopen om in contact te komen met de brandharen. Belangrijk is tijdig een plan klaar te hebben om de inspecties te starten en dit ook snel aan de bestrijders door te geven. Er is een structureel tekort aan bestrijders van eikenprocessierupsen in Nederland.

De rupsenaaskever (*Dendroxena quadrimaculata*) draagt ook zijn steentje bij in het verwijderen van de rupsen. Foto: André Effink

Belangrijk om te onthouden

Rupsen van de eikenprocessievlinder kunnen zich in de grond graven en daar tot tenminste twee jaar verblijven (diapauze). We weten op dit moment niet hoeveel rupsen zich in de grond bevinden noch wanneer ze zich gaan manifesteren. De laatste jaren zien we ook opeens een fors aantal rupsen terwijl er nauwelijks sprake is van kaalvraat in de bomen. Vaak werd dit ten onrechte geweten aan de resultaten van de bestrijding. Het is daarom belangrijk om bomen met verlaten nesten goed te registreren. Dat betreft meestal locaties met veel jong- en halfwas bomen, die niet voldoende schaduw bieden om de nesten te koelen waardoor de temperatuur in de nesten te hoog wordt voor de rupsen. Ze kunnen maximaal 32°C verdragen in de nesten. Dit gevaar bestaat wanneer er sprake is van een hittegolf in de periode van nestvorming of als er dan al nesten zijn met actieve rupsen. Bij oudere bomen en plekken met veel onderbegroeiing gaan de rupsen bij te hoge nesttemperaturen lager op de stam nestelen waardoor het risico op contact met brandharen nog groter is. In 2018 was er sprake van veel nesten laag op de stam met veel overlast tot gevolg.

Waarschuwingen Kenniscentrum eikenprocessierups

Jaarlijks worden de uitkomst van de rupsen, de ontwikkeling en allerlei bijzonderheden gemeld door het Kenniscentrum eikenprocessierups. De ontwikkeling wordt nauwkeurig gemonitord: vanaf het moment van uitkomst tot het moment dat de vlinders uitvliegen. De overheid heeft zich teruggetrokken. Daarom is het belangrijk om de berichten van het kenniscentrum in de gaten te houden. Deze berichten wor-

den ook via NatureToday uitgebracht. Op www.naturetoday.com kunt u zich gratis inschrijven voor deze berichtgeving.

De eikenprocessierups heeft een forse ontwikkeling doorgemaakt in Nederland, deels vanwege de bezuinigingen, maar ook zeker vanwege een gebrekkige biodiversiteit. Het is zaak om alle zeilen bij te zetten om de opmars te beperken. Niet voor één methode kiezen, maar breed inzetten: bespuiten, verwijderen, vogels, vleermuizen, bloemrijke bermen en feromoonvallen. Op sommige plekken in Nederland zullen flinke kosten moeten worden gemaakt om de populatie terug te dringen. Bedenk goed: letselschadeadvocaten beginnen door te krijgen dat de overlast serieus is en dat de eigenaar van de bomen aansprakelijk kan worden gesteld in geval van letsel. Dat kan nog meer gaan kosten dan extra geld uittrekken voor de bestrijding. ●

Summary

Three times as many oak processionary moths were captured in the Netherlands in 2018 compared to 2017. There is a chance of an outbreak in 2019. This article handles about the possible measures that can be taken and the optimal moments of implementation. Also the particular details concerning the development of the oak processionary caterpillars are discussed. The Dutch Kenniscentrum eikenprocessierups (oak processionary expertise centre) monitors the hatching and development of the caterpillars and reports their findings in the media on a regular basis.

Het is belangrijk om bomen met verlaten nesten goed te registreren. De achtergebleven vervellingen van de rupsen bevatten nog veel brandharen die door de wind kunnen verwaaien.

Dennenprocessierups

De dennenprocessierups (*Thaumetopoea pytiocampa*) is ook een sociale rups met dezelfde leefwijze als de eikenprocessierups. Het verschil is de waardplant. Dennenprocessierupsen hebben naaldbomen als voedsel, met de bijzonderheid dat zij zich ook kunnen manifesteren in meidoorns. Door klimaatverandering schuift de populatie steeds verder naar het noorden. Een paar jaar geleden zaten ze al aan de Belgisch-Franse grens. Er zijn ook meldingen van de dennenprocessierupsen in Wallonië. Dit is echter nog niet officieel bekend gemaakt.

Dennenprocessierupsen hebben meer brandharen dan eikenprocessierupsen: ongeveer een miljoen brandharen per rups. Als de cyclus voltooid is zijn ze zeer mobiel. De rupsen kunnen lange afstanden afleggen in processies om een geschikte plek in de bodem te vinden om zich in te graven. Dennenprocessierupsen kunnen ook in Nederland binnenkomen met geïmporteerd plantmateriaal. Het is belangrijk om de komst van de dennenprocessierups te bewaken. Mochten ze opduiken in Nederland dan zullen er gebieden zijn die tenminste zes maanden zullen worden geconfronteerd met blootstelling aan brandharen.

Voor een filmpje van de gehele cyclus van ei tot vlinder kunt u de QR-code scannen of de link volgen:

www.youtube.com/watch?time_continue=13&v=OgCGdCup-kM.

Dennenprocessierupsen aan de wandel op zoek naar een plek om zich in te graven en te verpoppen.